

Sveaborg, Helsingfors lyckospark

Böcker: Seppo Aalto – Sofia Gustafsson – Juha-Matti Granqvist: *Fästningsstaden: Helsingfors och Sveaborg 1721-1808*, Minerva: Helsingfors 2021, 653 s.

Historien om vår stolta stad har skrivits i flera omgångar och inom kort är ett nytt flerbandsverk om Helsingfors utveckling mellan 1550 och 1945 komplett. Projektet inleddes 2004 och snart torde även docent Jyrki Paaskoski få färdigt det avslutade bandet om åren 1863–1945. Samtliga band har utkommit på bägge nationalspråk, så även det i höstas publicerade verket *Fästningsstaden: Helsingfors och Sveaborg 1721–1808*, skrivet av Seppo Aalto, Sofia Gustafsson och Juha-Matti Granqvist.

Trots det delvis knappa källmaterialet har forskartrion lyckats utmärkt i sin skildring av Helsingfors märkliga omvandling från en förkolnad ruinhög till en dynamisk hamnstad invid rikets största militärbas Sveaborg. Docent Seppo Aalto, författare även till de två föregående delarna, har skrivit avsnittet fram till 1747 då beslutet om byggnationen av Sveaborg fattades. Därefter står de yngre doktorerna Gustavsson och Granqvist för texten.

Bristen på källor är vanligtvis en utmaning för forskare som bökar i äldre tiders historia och 1700-talets Helsingfors är inget undantag från denna regel. Handeln, rättsväsendet och militära spörsmål får mera uppmärksamhet än stadens kultur- och socialhistoria, men visst får vi också veta ett och annat om vad tidens helsingforsare och sveaborgare tänkte och kände.

Stora nordiska kriget (1700–1721) blev en katastrof för Helsingfors. Ryssarna intog staden efter en kort belägring i maj 1713. Men då hade svenskarna redan bränt ner en stor del av staden för att försvåra ryssarnas utnyttjande av den som bas för sin ockupation av resten av Finland.

När de första återflyttarna anlände senhösten 1721 fick man således starta nästan från noll. Ryssarna hade visserligen uppfört enstaka baracker och handelsbodar, som i början fick fungera som härbärke och magasin. Det oaktat var nystarten bedrövlig. Saken blev inte bättre av att Helsingfors hade stora svårigheter att klara sig i den ekonomiska konkurrensen med Borgå och Fredrikshamn.

Invånarantalet (runt 200 hushåll) stampade på stället i tjugio år och trots tappra försök att driva Helsingfors ekonomiska intressen på riksdagarna såg framtiden dystert ut ännu sensommaren 1742 då staden återigen intogs av en rysk ockupationsarmé. Denna gång besparades staden dock förstörelse och i maj 1747 beslöt riksdagen att verkställa en redan på 1720-talet framkastad plan på att befästa Helsingfors till en central militärbas för hela Finland.

Beslutet blev alla tiders lyckospark för Helsingfors. Byggnationen av fästningen finansierades furstligt av Sveriges allierade Frankrike och kom att pågå fram till slutet av 1780-talet, vilket stortligen stimulerade staden och dess omnejd, även om de verkligt stora förtjänsterna gjordes av ett fåtal storborgare och ansvariga officerare.

Befästningsverkets indirekta effekter var dock omfattande. Sveaborg var svenska rikets klart största satsning fram till uppförandet av Göta kanal och i början av 1800-talet framstod dubbelstaden Helsingfors-Sveaborg tack vare sin livliga utlandshandel och sjöfästningens rika ståndskultur rent av som en mer vital stad än Åbo.

Tack vare Sveaborg fick Helsingfors under denna epok uppleva tre stort uppmärksammade kungabesök. Först turen stod kung Adolf Fredrik, som 1752 stannade i staden en hel vecka för att inspektera fästningsöarna och åse bland annat en artilleriexercis på Kampen. Väl återvänd till Stockholm dikterade kungen en memorial, i vilken han kraftigt kritiserade befästningsprojektets ledare överste Augustin Ehrensvärd för att ha avbrutit befästandet av själva staden, eftersom det lämnade Sveaborg helt oskyddat från fastlandet.

Kritiken ignorerades dock av det makthavande hattpartiet – med ödesdigra konsekvenser får man lov att tillägga, med tanke på hur det sedan gick vårvintern 1808 ...

Följande kungabesök gjordes försommaren 1775 då Gustav III, efter att ha charmat stadens borgerskap, inspekterade befästningsarbetena på Sveaborg och murade grundstenen till den knappt tre år tidigare avlidne Ehrensvärds gravmonument. Och 27 år senare gjorde hans son Gustav IV Adolf ett liknande bejublat besök i dubbelstaden och bland annat förlänade Helsingfors rikaste köpman och sin egen fadder Johan Sederholm hederstiteln kommerseråd.

Sveaborgs kapitulation i maj 1808 var förstås ett enastående snöpligt slut på dubbelstadens svenska era. Men samtidigt blev det början på en helt ny och ännu mer framgångsrik epok i Helsingfors historia. Kanske är det just det gör historien om vår älskade stad så fascinerande. Trots sina återkommande bakslag och katastrofer har Helsingfors gång efter annan återhämtat sig och till och med gynnats av de nya omständigheter som uppstått i villervallan.

Den gemensamma nämnare för alla dessa dramatiska vändningar i staden historia har varit förskjutningar Östersjöregionens geopolitiska balans. Ryssarnas intåg i staden 1713, 1742 och 1808 reflekterade det ryska imperiets västliga expansion. Västmakternas bombardemang av Sveaborg 1855 och ryska revolutionens uppblående i Helsingfors 1918 var uttryck för det motsatta, imperiets reträtt från Östersjön. Bombardemangen av Helsingfors februari 1944 var återigen en manifestation av den sovjetiska dominans som skulle råda i Östersjöregionen fram till 1991.

De flesta invånarna i Helsingfors och soldaterna på Sveaborg var under 1700-talet förstås saligt ovetande om dessa geopolitiska drivkrafter. Men som författarna av verket *Fästningsstaden* så övertygande visar, kom dess enastående läge mellan land och hav ändå att forma helsingforsarna till ett vaket släkte.

I likhet med bokprojektets tidigare utgivna band har verket en vacker layout och många illustrationer i färg. Mina favoriter är det kända porträttet av Augustin Ehrensvärd från 1756 och en karta över tomtägarnas sociala struktur i Helsingfors 1796.